

שעור מורה מוריננו הרב יהודה גנס שליט"א שבת שמיני תשע"ו:

בטעם המנהג להניח פתיתי חמץ קודם בדיקת חמץ

- א. כתב הרמ"א¹ וז"ל: "ונוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה, ומיהו אם לא נתן לא עיכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא".
- ב. ולשון הרמ"א קצ"ע, מה נ"מ מה היא "דעת כל אדם", שלכאורה הנידון הוא על מה תיקנו חז"ל את הברכה האם על הביעור או אף על בדיקה ללא ביעור, ומאי נ"מ מה היא דעת בנ"א בזה.
- ג. וצריך לומר, דבאמת מצד תקנת חז"ל בודאי סגי לברך על הבדיקה, שלא מצינו שחייבו חכמים לשים פתיתים, אלא מ"מ אם לפי דעת בנ"א הברכה היתה על הביעור ולא על הבדיקה, מחמת כן היתה כאן ברכה לבטלה, ועל זה כתבו הכל בו והרמ"א שאין חשש בדבר, שגם לפי דעת בנ"א אין ברכה אלא על הביעור, ועיין.
- ד. ובמהרי"ל² כתב דאין צריך להניח פתיתים, משום דהברכה היא על הביטול שעושים לבסוף. [אלא שכתב שיש ארצות בהם המנהג להניח, כדי שיהיה מה לבער מחר ויזכרו לבטל מחר שוב את החמץ].
- ה. וכוונתו צ"ע, דהלא אם באמת לא נשאר שום חמץ בבית, הלא אין בביטולו כלום, ועדיין איך שייך לבער על ביעור חמץ.
- ו. ושמא כוונתו כנ"ל, דמחמת תקנ"ח בודאי שייך לברך על הבדיקה, אלא שמשום לשון בנ"א לא היה שייך לברך על הבדיקה "על ביעור..." ועל זה אמר שדעת בנ"א היא לברך על הביטול.
- ז. וטעם נוסף למנהג הנחת הפתיתים מצינו בספר עמק הלכה³, שמכיון שהיום מכבדים את הבית קודם הבדיקה יתכן שהבית נפטר מחובת בדיקה, ועל כן נהגו להניח פתיתים.
- ח. ואמנם עיקר דבריו צ"ע, דהלא כתבו הראשונים⁴ דאף מי שכיבד הבית חייב בדיקה כדי שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה, וא"כ מה בכך שמכבדים את הבית, ואולי כוונתו שכיום שמגקים היטב נהפך הבית להיות כמקום שאין מכניסים בו חמץ, וצ"ע⁵.

¹ או"ח תל"ב ב'.

² עמוד מ' בהוצאת מכון ירושלים.

³ הובאו דבריו בפתחי תשובה ובשער הציון תל"ב י"ב.

⁴ כן כתב הראב"ן והמרדכי ושל"פ הובאו דבריהם בטור וב"י סוף סימן תל"ד.

⁵ יל"ע לדבריו דא"כ היה לן להניח פתיתים יותר מכזית, דבפחות מכזית עדיין לא יצאנו מידי חשש לסוברים דהבדיקה משום בל יראה ושעל פחות מכזית לא עוברים בבי", ועיין.

קהל עדת ישורון ירושלים

ט. שוב הגיע לידי הספר עמק הלכה, וראיתי שכתב שאף שמי שכיבד חדריו חייב לבדוק כדי שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה, מ"מ מכיון שבדיקה זו אינה חובה מעיקר הדין אין לברך עליה.⁶

בטעם נוסח הברכה 'על ביעור חמץ'

א. כתב המהרי"ל⁷ שהטעם שמברכים על הביעור ולא על הבדיקה, משום שהבדיקה היא הכנה והתחלה מצות הביעור שלמחרת, ואין כאן הפסק, דהוי כסח בתוך הסעודה.⁸

ב. ואמנם נראה שאין ביאור זה מוסכם, דהלא מצינו מחלוקת בין הפוסקים⁹ איך הדין במי שלא ברך בשעת הבדיקה אם יברך למחרת בשעת הביעור, שי"א שיברך משום שהמצוה לא נגמרה עד למחרת, וי"א שלא לברך משום שלא נתקנה הברכה אלא על הבדיקה ולא על הביעור.

והנה לסוברים שאין לברך למחרת וס"ל שלא נתקנה הברכה אלא על הבדיקה ולא על הביעור שלמחרת, ק"ק מדוע תיקנו בנוסח הברכה על ביעור חמץ ולא על בדיקת חמץ. וקשה לומר שהטעם הוא משום הביטול, דהלא כתבו הפוסקים שעל הביטול שהוא דברים שבלב בלבד לא היו מתקנים ברכה].

ג. עוד יל"ע דהנה לגבי ספירת העומר יש הסוברים¹⁰ דכל הספירה היא מצוה אחת, ואעפ"כ מברכים כל יום מחמת ההפסק הגדול בין כל חלק בספירה, ולשיטתם ע"כ לא נתקנה ברכה על השריפה, דא"כ היה צריך לברך עליה כשם שמברכים בספירה כל יום, וא"כ גם לשיטתם על כרחך לא נתקנה הברכה אלא על הבדיקה, וצ"ע מדוע תיקנו בנוסח הברכה 'על ביעור חמץ'.

ד. ונראה דביאור הדברים הוא על פי מה שנראה מהרמב"ם שגדר מצות הבדיקה היא לבער את החמץ מרשותנו בליל י"ד ולהשאירו רק במקום אחד לצורך אכילה עד סוף זמן אכילת חמץ [דהנה ז"ל הרמב"ם: "וכן מדברי סופרים שבדקין ומשביתין החמץ בלילה מתחילת ליל ארבעה עשר..."], ועוד כתב הרמב"ם וז"ל: כשבדק אדם ומחפש בלילי ארבעה עשר מוציא את החמץ מן החורים ומן המחבואות. ומקבץ הכל ומניחו במקום אחד עד תחילת שעה שישית...], הרי שגדר המצוה אינה רק לבדוק [והבודק ורושם לו היכן החמץ לא יצא ידי המצוה כתיקונה דגר המצוה היא להשבית החמץ מרשותנו בליל י"ד], ומובן היטב לפי"ז נוסח הברכה 'על ביעור חמץ'.

⁶ ולכא' הדברים מחודשים, דלאחר שתקנ"ח לבדוק מדוע שלא יתחייב לברך, ועיין.

⁷ שם עמוד מ"ג.

⁸ וכדבריו נראה מדברי הרא"ש [פסחים פ"ק סימן י', עיי"ש].

⁹ עיין משנה ברורה סימן תל"ב ס"ק ד' שהביא את דיעות הפוסקים בזה.

¹⁰ כן הוא בחינוך אליבא דשיטת הבה"ג, והארכתי בזה במקו"א.